

וטימאו הטהרות. וצר להם לישראל מאוד מפניהם, ולחצום לחץ גדול, עד שריחם עליהם א-לוהי אבותינו, והושיעם מידם. וגברו בני חשמונאי הכהנים הגדולים, והרגום והושיעו ישראל מידם - נשים לב³ ללשון הכפולה "ה' א-לוהי אבותינו הושיע את ישראל מידם... בני חשמונאי הושיעו את ישראל מידם". הנצחון הצבאי היה נס וישועה משמים. והעמידו מלך מן הכהנים - "מתתיה בן יוחנן כוהן גדול חשמונאי ובניו"⁴. וחזרה מלכות לישראל - וזו משמעות "ועשית לך שם גדול בעולמך" הנאמרת בעל הניסים. יתר על מאתיים שנה - אף שבהמשך תקופה זו רבים מן המלכים היו רשעים, הרי אי שיעבוד מלכויות הריהי מעלה לישראל. "אמרו חכמים, אין בין העולם הזה לימות המשיח, אלא שיעבוד מלכויות בלבד" (מלכים יב, ב). עד החורבן השני - לפי מסורת ישראל בשנת 3828 ליצירה, 68 למניין הגויים⁵.

ב וכשגברו ישראל על אויביהם ואבדום, בחמשה ועשרים בחדש כסלו היה. ונכנסו להיכל, ולא מצאו שמן טהור אלא* פך אחד; ולא היה בו להדליק אלא* יום אחד בלבד*, והדליקו ממנו נרות המערכה שמונה* ימים - עד שכתשו זיתים, והוציאו שמן טהור.

ח"ה: אלא, בלבד. וי"ג: שמונה.

ב וכשגברו ישראל על אויביהם ואבדום, בחמישה ועשרים בחודש כסלו היה - תאריך זה הוא גם ערב ייסוד הבית השני⁶. ונכנסו להיכל, ולא מצאו שמן טהור אלא פך אחד; ולא היה בו להדליק אלא יום אחד בלבד. והדליקו ממנו בין

⁴ מושג. מלכות - ויעד העמדת המלך מבואר: "ובכול יהיו מעשיו לשם שמיים, ותהיה מחשבתו ומגמתו להרים דת האמת, ולמלאות העולם צדק, ולשבור זרוע הרשעים, ולהילחם מלחמות ה' - שאין ממליכין מלך תחילה, אלא לעשות משפט ומלחמה: שנאמר "ושפטנו מלכנו ויצא לפנינו, ונלחם את מלחמותינו" (שמואל א, ח, ט).

⁵ מסורת. יש הבדל לכאורה, בשנה אחת בין מניית השנים שחלפו מאז חורבן הבית כפי שמונים יהודי תימן (ראה למשל "שיח ירושלים", בסוף ערבית של תשעה באב, וקטע זה אינו בכל הסידורים התימנים העתיקים) שלכאורה לפי תיארוך זה החורבן היה בשנת 3829 לבין תיארוך של חלק מלוחות הזמנים בארץ ישראל של שאר העדות (3828). אך כבר עמדו על כך שההבדל נובע האם המניין לשנת בריאה או לשנת יצירה, שהייתה שנה לאחר מכן [הארה שהאיר לי ד"ר אורי מלמד, שהפנה לספר "הלוח ושמושו בכרונולוגיית" של א.א. עקביא]. וההיסטוריונים נוקטים ב 3830 (שנת 70 למנין הגויים).

⁶ זמן. ערב ייסוד הבית הראשון כמתואר בנביא: "שימו נא לבבכם, מן היום הזה ומעלה; מיום עשרים וארבעה לתשיעי, למן היום אשר יסד היכל ה', שימו לבבכם" (חגי ב, יח). וזמן חנוכה הוא גם סיום עונה חקלאית לעניין ביכורים (ביכורים ב), ושבועית (שמיטה ויובל

ד, וזה; וי"ג).

א בבית שני פשמלכו יון, גזרו גזרות על ישראל, ובטלו דתם, ולא הניחו* אותם לעסק* בתורה ובמצוות; ופשטו ידם בממונם, ובבנותיהם; ונכנסו להיכל, ופרצו בו פרצות, וטימאו הטהרות. וצר להם לישראל מאד מפניהם, ולחצום לחץ גדול, עד שריחם עליהם אלוהי אבותינו, והושיעם מידם. וגברו בני חשמונאי הכהנים הגדולים, והרגום, והושיעו ישראל מידם; והעמידו מלך מן הכהנים, וחזרה מלכות לישראל יתר* על מאתיים שנה - עד החורבן השני.

ח"ה: הלכות, הניחו, לעסק, שרמס, וגברו, חשמונאי, והעמידו, יותר.

א בבית שני - בית המקדש השני. מזמן עליית עזרא ועד לחורבן הבית. כשמלכו יון גזרו גזרות על ישראל, ובטלו דתם - השתדלו לסתור את התורה ולמחות זכרה, בניתוק הקשר בין עם ישראל לקב"ה¹. ולא הניחו אותם לעסוק בתורה ובמצוות - על גזירות שבת, חודש [=חגים, הנקבעים עפ"י קביעת ראש החודש] ומילה². ופשטו ידם בממונם, ובבנותיהם - שהיו גוזרים על כל בתולה הנישאת שתבעל להגמון (שר צבא) תחילה³. ונכנסו להיכל - המבנה העיקרי בבית המקדש³.

¹ השקפה. ראה איגרת תימן עמ' כ: "אבל הסוג השני [המנסים לבטל תורתנו, והראשון הוא ע"י כוח וחרב] הם פקחי העמים וחכמיהם כגון... היונים. כי גם אלה זוממים לסתור תורתנו ולבטלה בהוכחות שמטעין בהן ובויוכחים שהם מחברים, וזוממין לבטל את התורה ולמחות עקבותיה בחיבורים, כמו שזוממין האלמים [באלימות] בחרבם ולא זה יצלח ולא זה יצלח" ושם עמ' כד: "וכך בבית שני כאשר נצחה מלכות יון הרשעה גזרו שמדות חמורים וקשים על ישראל כדי להכחיד את התורה לפי דמיונם, וחייבום לחלל שבת ולא ימולו את בניהם, ושיכתוב כל אחד על בגדו אין לו חלק בה' א-לוהי ישראל, ושיחרוט על קרן שורו כך ואח"כ יחרוש בו...".

² מנהג. למקור הדברים ראה מגילת אנטיוכוס (כך הגייתה במסורת תימן, לא אנטיוכוס) מצורפת לספר דניאל עם תרגום רס"ג למארי. ושם בהקדמה כותב מארי: "ובכל סידורי התפילה העתיקים נוסח תימן המקורי כלומר "בלדי", הנקרא "תכלאל", רבים "תכלליל", כתבו מגילה זו כחלק מסדר תפילת חנוכה ומנהגיה. כי לפנים היו נוהגים ללמד תינוקות בבתי הספר בימי החנוכה, אלא שבמאתיים וחמישים השנה האחרונות כאשר פשטה פשתה ורבתה השטחיות בכל פינות התורה ולימודה בשל סיבות שהזמן גרמן, חדלו מלמדי התינוקות ללמד כי רובם לא ידעו מה היא... ברם זכור לטוב סבי זצ"ל אשר החזיר עטרה ליושנה ולימד אותה לתלמידיו בימי החנוכה... וכך נהגו אחריו לתלמידיו ושומעי דברו שבימי החנוכה שנוהג לתלמידים...".

³ מושג. ההיכל - "ואלו הן הדברים שהן עיקר בניין הבית: עושיין בו קודש, וקודש הקודשים, ויהיה לפני הקודש מקום אחד והוא הנקרא אולם; ושלושתן נקראין היכל" (בית הבזירה א, ה).

חמישה ועשרים בכסלו, ימי שמחה והלל - אמירת פרקי תהילים (פרקים קיג-קכח) כפי שיתואר בהלכה ה והלאה; והשמחה היא בהלל^(ב) שבו נאמר "זה היום נגילה ונשמחה בו", ולא בסעודות כביום טוב. **ומדליקין בהן הנרות בערב על פתחי הבתים** - כדי להודיע את הנס. ראה ד, ז. **בכל לילה ולילה משמונת הלילות. וימים אלו, הן הנקראין חנוכה** - שהרי חנכו - התחילו את העבודה במקדש מחדש - מלשון "חנוכת המזבח"^(במדבר ז, י). **והן אסורין בספד** - הספד, אמירת דברי כבוד על הנפטר: "ההספד, כבוד המת הוא"^(אבל יב, א). **ותענית** - זהו איסור צום¹². ואף נפילת פנים ותחנון לאחר תפילת העמידה: "...מנהג פשוט [מנהג שהתפשט] בכל

¹⁰ **לשון**. חנוכה - ראה "חנוכת המזבח"^(במדבר ז, י) ואלו הפסוקים שקוראים בתורה בחנוכה. והתבונן בפירוש המשנה על מנחות ד, ד: "אין מחנכין... את המנורה אלא בשבעה נרותיה בין הערביים" ודברי רבנו, הרמב"ם, שם מפליאים ומעמיקים: "וענין החינוך ההרגל... והושאלה מלת חינוך בדברים אלה להתחלת העשייה, כאילו מרגילים כלי זה לעבודה זו על דרך הדמיון לאדם בתחילת לימודו מדע מסוים או מידות מסוימות **שיתרגל בהם עד שיקלטו בו כתכונה**. ראוי לציין כי המילה "חנוכה" משותפת לשם החג, ולמנורת הנרות. והיום נתייחדה המילה המחודשת "חנוכה". [ומילה זו אינה נמצאת במילון אב"י, והומצאה ע"י האקדמיה ללשון העברית. הארת הרי אהרון קאפח, ראה הערה יד].

¹¹ **הלכה**. הספד בחנוכה - ורבנו מבאר ענין זה בהלכות אבל: "וכן אין מספדין את המת בחנוכה ופורים, ולא בראשי חודשים; אבל נוהגין בהן, כל דברי אבילות. ומותר לספוד לפני חנוכה ופורים, ולאחריהן. הנשים... בראשי חודשים וחנוכה ופורים, מענות ומטפחות [מכות כף אל כף]. אבל אין מקוננות, לא בזה ולא בזה. נקבר המת, לא מענות ולא מטפחות. איזה הוא ענין, שכולן עונות כאחת. קינה - שאחת אומרת, וכולן עונות אחריה... במה דברים אמורים, בשאר העם שמתו. אבל תלמיד חכמים שמת - סופדין אותו במועד, ואין צריך לומר בחנוכה ופורים וראשי חודשים... ואין סופדין אותו בימים אלו, אלא בפניו [כשמייטת המת מונחת טרם הקבורה ובשעת ההלוויה] נקבר, אסורין בספד. ויום שמועתו [שרק עתה שמע שמת לו מת, הרי הוא כיום קבורתו, אף שכבר נקבר ראה אבל ז, א-ב], כפניו הוא; וסופדין אותו, אף על פי שהיא רחוקה [מעל שלושים יום מיום מיתתו]"

(אבל יא, ד-ו וראה גם שבתת יום טוב, זכא-כג וכב-כד) וגם יום ליקוט עצמות. ראה ביאת המקדש ב, קרבן פסח ו, יג וטו.⁽¹⁾
¹² **הלכה**. תענית בחנוכה - בין תחילת תענית ציבור: "וכן אין גוזרין תענית בתחילה [אין מתחילים את התענית הראשונה בסדרת תעניות] בראשי חודשים, או בחנוכה ופורים, או בחולו של מועד; ואם התחילו להתענות על הצרה אפילו יום אחד, ופגע בהן יום מאלו - מתענין, ומשלימין היום בתענית"^(תענית א, ז). ובחוצה לארץ מפסיקים אף על המשך תעניות^(ראה שם ג, יא). ובין תענית יחיד: "כשם שציבור מתענים על צרתן, כך היחיד מתענה על צרתו. כיצד: הרי שהיה לו חולה, או תועה במדבר, או אסור בבית האסורין - יש לו להתענות עליו, ולבקש רחמים בתפילתו; ואומר ענוה, בכל תפילה שמתפלל. ולא יתענה ב... בחנוכה ופורים"^(תענית א, ט). ואיסור הצום מחוזק אף מול נדר של צום תקופתי "הואיל ואיסור הצום בהן מדברי סופרים, הרי הן צריכין חיווק; ויידחה נדרו, מפני גזירת חכמים"^(ראה נדרים ג, ט).

הערביים **נרות המערכה** - של מנורת המקדש.⁷ **שמונה ימים - עד שכתשו זיתים, והוציאו שמן טהור** - שמקום שהביאו ממנו שמן טהור היה במרחק שמונה ימים הליכה וחזרה.⁸ נמצא שעצמו של חנוכה הוא מפני נס הנצחון, ומשך החג שמונה ימים - מפני ההדלקה. ולכן פך השמן לא נזכר ב"על הניסים"⁹.

שמחה הלל ונרות (ג-ה)

ג ומפני זה התקינו חכמים שבאותו הדור, שיהיו שמונת הימים האלו שתחלתן מלילי חמשה ועשרים בכסלו, ימי שמחה והלל; ומדליקין בהן הנרות בערב על פתחי הבתים, בכל לילה ולילה משמונת הלילות. וימים אלו, הן הנקראין חנוכה. והן אסורין בספד* ותענית*, בימי הפורים; והדלקת הנרות בהן, מצוה מדברי סופרים בקריאת המגלה.

ח"ה: קר, ותענית. וי"ג: בספד.

ג ומפני זה התקינו חכמים שבאותו הדור - שתפקידם⁹ הוא "לחזק הדת ולתקן העולם" (ממרים א, ד.) **שהיו שמונת הימים האלו שתחלתן מלילי**

⁷ **הלכה**. אם הטומאה היתה משום טומאת מת, הדורשת שבעה ימי טהרה - ההדלקה בשמן טהור לא היתה מחויבת ולענין זה "טומאה דחוייה בציבור" (ביאת המקדש ד) שהרי "הדלקת הנרות דוחה את השבת ואת הטומאה, כקרבות שקבוע להן זמן - שנאמר "להעלות נר, תמיד" (שמות כז, ב; ויקרא כד, ב) (תמידין ומספין ג, יא) . על כל פנים, אין פך השמן - עיקר בחנוכה, אלא **נס הנצחון** ("גיבורים ביד חלשים, ורבים ביד מעטים") **ומשמעותו** ("ועשית לך שם גדול בעולמך"). ועל כמות השמן: "וכמה שמן הוא נותן לכל נר: חצי לוג [לוג = ארבע רביעיות. ראה נספח מידות ושיעורים] - שנאמר "מערב עד בוקר" (שמות כז, ב; ויקרא כד, ב) תן לו כמידה שיהיה דולק מערב עד בוקר. ואין מחנכין [וענין החינוך ההרגל. התחלת עשיה] המנורה, אלא בהדלקת שבעה נרותיה בין הערביים"^(שם).

⁸ **הלכה והשקפה**. המבקש לעמוד על סיפור המעשה ועל עיקרי משמעותו כפי שבקשו חכמים למסור לנו, יעיין בנוסח "על הניסים" הנקרא בחג החנוכה

בתפילה ובברכת המזון (סדר התפילה בסוף ספר אהבה, כח).

⁹ **הלכה והשקפה**: הביטוי ולתקן העולם נזכר בשני מקומות בלבד, בתפקיד הסנהדרין: "הרי הוא אומר "על פי התורה אשר יורוך", אלו הגזירות והתקנות והמנהגות שיורו בהם לרבים כדי לחזק הדת ולתקן העולם"^(ממרים א, ד) ובמקום אחד נוסף, בתפקידי המלוכה: "כל ההורגין נפשות שלא בראיה ברורה, או בלא התראה, אפילו בעד אחד, או שונא שהרג בשגגה [שאינם יכולים להיהרג בדין ובמשפט] - יש למלך רשות להרוג אותם, ולתקן העולם כפי מה שהשעה צריכה. והורג רבים ביום אחד, ותולה ומניח תלויים ימים רבים, להטיל אימה, ולשבור יד רשעי העולם"^(מלכים ג, יא). ובכך מתקנים יחד-החומר והרוח, המלוכה והסנהדרין- את המציאות, את העולם.

מברך – טרם ההדלקה, ואם שכח ולא ברך, כיוון "שההדלקה היא המצוה (ד,ט) – אינו מברך" (ראה ברכות יא,זח). **שלוש ברכות: ברוך אתה ה' אלוהינו מלך העולם, אשר קידשנו במצוותיו וציוונו להדליק נר של חנוכה** – ברכה על עצם ההדלקה. ואם כבר יצא ידי חובתו ומדליק לאחרים מברך "על הדלקת הנר" (שם, יגיא,טו יוד). והברכה השנייה: **ברוך אתה ה' אלוהינו מלך העולם, שעשה ניסים לאבותינו בימים ההם בזמן הזה** – זו ברכה על ראיית הנרות בהודעת הנס, והוספה "בשבת האל והודיה לו על הניסים שעשה" (ד,יב). משמעותו: "כשם שעשית עימם ניסים וגבורות, כך עשה עימנו ניסים וגבורות בעת ובעונה הזאת" (על הניסים). והברכה השלישית: **ברוך אתה ה' אלוהינו מלך העולם שהחיינו** – כדין מצוה הבאה מזמן לזמן, ואין אדם מברך שהחיינו אלא אם הוא יוצא בכך בעצמו¹⁵. **וקיימנו והגיענו לזמן הזה** – ומייד מדליק. "ברכות שמברכין אותן תחילה לדבר, כגון ברכות שמברכין לפני קריאת המגילה, והדלקת נר חנוכה – לא יפסיק באמן בין הברכה, ובין הדבר שבירך עליו" (ברכות א,י). **וכל הרואה אותה** – רק בתוך זמן ההדלקה, ראה ד,ה) ואפילו אם כבר בירך, אלא שלא התכוון על מה שיוזמן לו. **מברך שתיים** – שעשה ניסים לאבותינו, ושהחיינו. ובשאר הלילות, המדליק מברך שתיים, והרואה מברך אחת – שאין מברכין שהחיינו, אלא בלילה הראשון – ובמהלך חנוכה, רק פעם אחת מברכים שהחיינו על הדלקת הנרות.

ישראל, שאין נפילת פנים ב...חנוכה ופורים..." (תפלה ה,יזט). **כימי הפורים; והדלקת הנרות בהן, מצוה מדברי סופרים בקריאת המגילה** – ותוקפו של תקנת חכמים – גדול הוא מאוד¹³.

דָּ בָּל שְׁחִיב בְּקִרְיַת הַמְּגִלָּה, חִיב בְּהַדְלָקַת נֵר חֲנֻכָּה; וְהַמְּדַלֵּק אוֹתָהּ בְּלִילָה הָרִאשׁוֹן, מְבָרֵךְ שְׁלֹשׁ בְּרָכוֹת: "בְּרוּךְ אַתָּה ה' אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם, אֲשֶׁר קִדְּשָׁנוּ בְּמִצְוֹתָיו וְצִוָּנוּ לְהַדְלִיק נֵר שֶׁל חֲנֻכָּה"; "בְּרוּךְ אַתָּה ה' אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם, שֶׁעָשָׂה נִסִּים לְאַבּוֹתֵינוּ בְּיָמֵם הָהֵם בְּזִמְנָא הַזֶּה"; "בְּרוּךְ אַתָּה ה' אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם, שֶׁהַחַיִּינוּ וְקִיַּמְנוּ וְהִגִּיעֵנוּ לְזִמְנָא הַזֶּה". וְכָל הָרוֹאֵה אוֹתָהּ, מְבָרֵךְ שְׁתֵּים – שֶׁעָשָׂה נִסִּים לְאַבּוֹתֵינוּ, וְשֶׁהַחַיִּינוּ. וּבְשָׂאֵר הַלַּיְלוֹת, הַמְּדַלֵּק מְבָרֵךְ שְׁתֵּים, וְהָרוֹאֵה מְבָרֵךְ אַחַת – שְׁאִין מְבָרְכִין שֶׁהַחַיִּינוּ, אֶלֶּא בְּלִילָה הָרִאשׁוֹן.

ח"ה: שְׁלַחֲנֵהָ, בְּזִמְנָא לְזִמְנָא, שְׁאִין, אֶלֶּא.

ד כל שחייב בקריאת המגילה חייב בהדלקת נר חנוכה – כל איש ואשה מישראל¹⁴. ועל חינוך קטנים ראה ביאור ד,א. **והמדליק אותה בלילה הראשון,**

¹³ תוקף חנוכה - ראה למשל בהערה הקודמת ובמקור על נדר צום תקופתי שנופל בחנוכה. עוד בטלו חכמים את המעמד בבית המקדש כדי לחזק את תוקף ימי חנוכה, לפי שהם מדברי סופרים, "שמונת ימי חנוכה – לא היו אנשי מעמד עושין מעמד, בשחרית" (כלי המקדש ו,טוחו ט). וראה הגדרת המעמד ותוקף תקנתו: "...לפיכך תיקנו נביאים הראשונים שיבררו מישראל כשרים ויראי חטא, יהיו שלוחי כל ישראל לעמוד על הקרבנות; והם הנקראים אנשי מעמד" (שם,א).

¹⁴ על החייבים בקריאת המגילה: "זהכול חייבים בקריאתה – אנשים, ונשים, וגרים, ועבדים משוחררים; ומחנכין את הקטנים לקרותה" (א, א). ונשים חייבות משום שאף הן היו באותו הנס (ראה "בבנותיהן" בהלכה א): "וכל מצות עשה שהיא מזמן לזמן [חובת עשייתה בזמן מסוים], ואינה תדירה – נשים פטורות [בדרך כלל]: חוץ [במצוות התורה:] מקידוש היום, ואכילת מצה בלילי הפסח, ואכילת הפסח ושחיטתו, והקדל, ושחמה [ותפילה], ראה תפילה א,א [כו מ] – שהנשים חייבות" (עבודה זרה יב,הגו מ). ואף לעניין חינוך יתומים נחשבת זו מצוה שיש בה הוצאה קצובה: "האפיטרופין [נקראים כיום אפוטרופוסים- אלו האחראים על היתומים] עושין לקטנים סוכה ולולב, וציצית, ושופר, וספר תורה תפילין ומוזוה, ומגילה. כללו של דבר: כל מצוות עשה שיש לה קצבה, בין שהיא מדברי תורה בין שהיא מדברי סופרים – עושין להם, אף על פי שאינן חייבין במצוה מכל המצוות אלא כדי לחנכין..." (נחלות

¹⁵ ברכת שהחיינו. השלם: "כל מצוה שהיא מזמן לזמן, כגון שופר וסוכה ולולב ומקרא מגילה ונר חנוכה, וכן... – מברך עליה בשעת עשייה, שהחיינו. ואם לא בירך על סוכה ולולב וכיוצא בהן שהחיינו בשעת עשייה, מברך עליהן שהחיינו בשעה שייצא ידי חובתו בהן [בנר חנוכה: כשדולקין ובזמן המוקצב להדלקתם] וכן כל כיוצא בהן... אבל אינו מברך שהחיינו, אלא על מצוה שעשה לעצמו" (ברכות יא,א-ב-ט-י).

העירוב (עירובין ו-ח, וברכתו: ו, כד); עירובי תבשילין - תקנה ליום טוב המקדים שבת והמאפשרת להכין אוכל ביום טוב לצורך השבת (ראה שביתת יום טוב ו, א-יד וברכתו: ו, ח). **שכל ודאי של דבריהם, מברכין עליו**. אבל דבר שהוא מדבריהם ועיקר עשייתן לו מפני הספק, כגון מעשר דמאי - "בימי יוחנן כוהן גדול שהיה אחר שמעון הצדיק, שלחו בית דין הגדול ובדקו בכל גבול ישראל, ומצאו שהכול זהירים בתרומה גדולה, ומפרישין אותה; אבל מעשר ראשון, ומעשר שני, או מעשר עני - היו עמי הארץ מישראל מקילין על עצמן, ולא היו מפרישין אותן. לפיכך גזרו שלא יהיה נאמן על המעשרות, אלא אנשים נאמנים כשרים; אבל עמי הארץ - פירותיהן ספק, ואינן נאמנין לומר מעושרין הן. וזה הוא הנקרא דמאי" (מעשר ט, א.) - **אין מברכין עליו; ולמה מברכין על יום טוב שני** - ראה ביאורו: "זה שאנו עושים בחוצה לארץ, כל יום טוב מאלו, שני ימים - מנהג [ותקנה] הוא; ויום טוב שני מדברי סופרים הוא, ומדברים שנתחדשו בגלות. ואין עושים בני ארץ ישראל שני ימים, אלא בראש השנה בלבד..." (יום טוב א, כבכא). ולמשל מקדשים בברכה בליל ט"ו בניסן, כמו בליל ט"ו בניסן. **והם לא תיקנוהו אלא מפני הספק** - תקנת יום טוב שני נבעה ממצאות של תקשורת של ימים (ראה קידוש החדש ה, ד). וכיום, הדבר נשמר בשל תקנת חכמים, כמבואר: "בזמן הזה שאין שם [= שאין במציאות] סנהדרין [שקידוש החדש מסור רק להם], ובית דין של ארץ ישראל קובעין על חשבון זה [קובעין את הלוח עפ"י חישוב אסטרונומי] היה מן הדין שיהיו בכל המקומות עושים יום טוב אחד, אפילו המקומות הרחוקות שבחוצה לארץ כמו בני ארץ ישראל - שהכול על חשבון אחד סומכין וקובעין; אבל תקנת חכמים היא, שייזוהרו במנהג אבותיהם שבידיהם" (שם, ה). **כדי שלא יולזלו בו**.

מצוות ההלל (ו-ט)

ו **ולא הלל חנכה בלבד***, הוא שמדברי סופרים, אלא* קריאת ההלל לעולם מדברי סופרים, בכל הימים שגומרין בהן את ההלל. ושמונה* עשר יום בשנה, מצוה לגמר בהן את ההלל; ואלו הן* - שמונת* ימי החג, ושמונת* ימי חנכה, וראשון של* פסח, ויום עצרת. אבל ראש השנה ויום הכפורים, אין בהן הלל, לפי שהן* ימי תשובה ויראה ופחד*, לא ימי שמחה יתרה; ולא תקנו הלל בפורים, שקריאת המגלה היא ההלל.

ח"ה: בלבד, אלא, הן-שקן, שמונת-ושמונת, שלפסח, ופחד. וייג: ושמונה.

ו **ולא הלל חנוכה בלבד**, הוא שמדברי סופרים - הביטוי "מדברי סופרים" בכל משנה תורה משמעו: מחכמים מ. **אלא קריאת ההלל לעולם מדברי סופרים**, בכל הימים שגומרין בהן את ההלל. ושמונה עשר יום בשנה, מצוה לגמור בהן

ה **בכל יום ויום משמונת-הימים האלו**, גומרין את ההלל; ומברך לפניו, "ברוך אתה ה' אלהינו מלך העולם, אשר קדשנו במצוותיו וצונו לגמר את ההלל" - **בין יחיד, בין צבור: אף על פי* שקריאת ההלל מצוה מדברי סופרים, מברך עליה אשר קדשנו במצוותיו וצונו, בדרך שמברך על המגלה ועל הערוב - שכל ודאי של* דבריהם, מברכין עליו. אבל דבר שהוא* מדבריהם ועקר* עשייתן לו מפני הספק, כגון מעשר* דמאי* - אין מברכין עליו; ולמה מברכין על יום טוב שני, והם* לא תקנוהו אלא* מפני הספק - כדי שלא יולזלו בו**.

ח"ה: אף על פי, שקדבריהם, שהוא, ועקר, מעשר, דמאי, והם, אלא.

ה **בכל יום ויום משמונת הימים האלו**, גומרין את ההלל - קוראים את פרקי ההלל ללא דילוג. ומברך לפניו ברוך אתה ה' אלוהינו מלך העולם, אשר קדשנו במצוותיו וצונו לגמור את ההלל - **בין יחיד, בין צבור: אף על פי שקריאת ההלל מצוה מדברי סופרים, מברך עליה אשר קדשנו במצוותיו וצונו** - כלומר למרות שהמצווה היא מחכמים ולא מהקב"ה, עניינה שהקב"ה ציונו לשמוע לחכמים בכל אשר יורונו¹⁶. **כדרך שמברך על קריאת המגילה** - ראה א, ג. **ועל העירוב** - שם משותף למספר עניינים שחובתם מדברי סופרים: עירוב חצרות הוא שיתוף במאכל בין דיירין על מנת שמקום הדיור יחשב כרשות היחיד לענין טלטול בשבת (ראה ערובין א-ה, וברכתו: א, טז); עירוב תחומין - הנחת מאכל במקום מסוים המסמנת שביתת מקום על מנת לאפשר לאדם המערב ללכת מרחק אלפיים אמה לכל כוון בשבת ממקום הנחת

¹⁶ ברכה על מצות חכמים. השלם והשווה: "זוכן כל המצוות שהן מדברי סופרים - בין מצוות שהן חובה מדבריהם כגון מקרא מגילה והדלקת נר שבת והדלקת נר חנוכה, בין מצוות שאינן חובה כגון עירוב ונטילת ידיים - מברך על הכול קודם לעשייתן, אשר קדשנו במצוותיו וצונו לעשות. והיכן ציונו, בתורה שכתוב בה "אשר יאמרו לך - תעשה" (דברים י"א). [וזהו צווי באופן כללי לשמוע לדברי חכמים, משל האב צווה לבנו צעיר עשה כל אשר יאמר לך אחיך הגדול. והאח הגדול צוה לעלות לירושלים. אי אפשר לצעיר לומר בשום אופן אבי צונו לעלות לירושלים, ואינו צווי על פרטי המצוה, כך שהעובר על פרטי המצווה אינו עובר על דין התורה, אלא על דין חכמים] נמצא עניין הדברים והיצען, כך הוא - אשר קדשנו במצוותיו, שצונו בהן לשמוע מאלו שצונו להדליק נר של חנוכה, או לקרות את המגילה; וכן שאר כל המצוות שמדברי סופרים" (ברכות יא, חגז).

עליו, שאין מברכין על המנהג¹⁷. ויחיד, לא יקרא כלל את ההלל המדולג. ואם התחיל, ישלים בדילוג כדרך שקוראין הציבור. וכן בשאר ימי הפסח קוראין בדילוג כראשי חודשים – משום שימי חול המועד של פסח אינם חלוקין בקרבנותיהן (תמידין ומוספין ג.) שלא כמו במועד של חג הסוכות (שם ט, טז–זיב)¹⁸.

ח פיצד מדלגין: מתחילין מתחלת ההלל, עד חלמיש, למענינו מים (תהלים קיד, ח); ודולג ואומר "ה, זכרנו יברך...". (תהלים קטו, יב) עד "הללויה" (תהלים קטו, יח); ומדלג ואומר "מה אשיב, לה" (תהלים קטו, יב), עד "הללויה" (תהלים קטו, יט) ומדלג ואומר "מן המצר*, קראתי יה (תהלים קיח, ה), עד סוף ההלל. וזה הוא המנהג הפשוט; ויש מדלגין דלוג אחר.

ח המנהג הפשוט – שהתפשט.

את ההלל; ואלו הן – שמונת ימי החג – חג סוכות ושמיני עצרת (היום בארץ ישראל חל בו גם יום שמחת תורה, שבו מסיימים מחזור של קריאת כל התורה). ושמונת ימי חנוכה, וראשון של פסח, ויום עצרת – חג השבועות. אבל ראש השנה – שהוא יום טוב (יום טוב א.א.) ויום הכיפורים, אין בהן הלל, לפי שהן ימי תשובה ויראה ופחד – ראש השנה הוא יום הדין: "כשם ששוקלין עוונות אדם וזכיותיו, בשעת מיתתו – כך בכל שנה ושנה, שוקלין עוונות כל אחד ואחד מבאי העולם עם זכיותיו ביום טוב של ראש השנה: מי שנמצא צדיק, נחתם לחיים; ומי שנמצא רשע, נחתם למיתה. והבינוני, תולין לו עד יום הכיפורים: אם עשה תשובה, נחתם לחיים; ואם לאו, נחתם למיתה" (תשובה ג.). "יום הכיפורים – הוא זמן תשובה לכול, ליחיד ולרבים, והוא קץ מחילה וסליחה לישראל" (תשובה ב, טו). לא ימי שמחה יתרה – אומנם לא שמחה יתרה אך יש חובת שמחה בראש השנה ככל שאר ימים טובים (שם ו, טו ויז, וראה נחמיה ה, ו) ולא תיקנו הלל בפורים, שקריאת המגילה היא ההלל – "שהנביאים עם בית דין תיקנו וציוו לקרות המגילה בעונתה כדי להזכיר שבחיו של הקדוש ברוך הוא ותשועות שעשה לנו [יחד עם גבורתינו], והיה קרוב לשווענו כדי לברכו ולהללו, וכדי להודיע לדורות הבאים שאמת מה שהבטיחנו בתורה, "ומי גוי גדול, אשר לו אלוהים קרובים אליו" (סוף ההקדמה למשנה תורה, וראה הציטוט בפתחה להלכות אלו). ובקריאת המגילה – נתאחדו השבח והפרסום. בחנוכה, השבח בהלל והפרסום – בהדלקת (יד"פ).

ז מקומות שעושים ימים טובים שני ימים, גומרין את ההלל באחד ועשרים יום – בתשעת ימי החג, ושמונת ימי חנכה, ושני ימים של פסח, ושני ימים של עצרת. אבל בראשי חודשים, קריאת ההלל מנהג, ואינה מצוה; ומנהג זה, בצבור. לפיכך* קוראין בדלוג; ואין מברכין עליו, שאין מברכין על המנהג. ויחיד, לא יקרא כלל; ואם התחיל, ישלים בדלוג כדרך שקוראין הציבור. וכן בשאר ימי הפסח, קוראין בדלוג כראשי חודשים.

ח"ה: שלפסח, שלעצרת, לפיכך, שאין.

ז מקומות שעושים ימים טובים שני ימים – בחוץ לארץ. גומרין את ההלל באחד ועשרים יום – בתשעת ימי החג, ושמונת ימי חנוכה, ושני ימים של פסח, ושני ימים של עצרת. אבל בראשי חודשים, קריאת ההלל מנהג, ואינה מצוה; ומנהג זה, בצבור. לפיכך קוראין בדילוג; ואין מברכין

¹⁷ – השלם: "כל דבר שהוא מנהג – אף על פי שמנהג נביאים הוא, כגון נטילת ערבה בשביעי של חג [הסוכות, ראה לולב ז, כא] כב"ז, ואין צריך לומר מנהג חכמים, כגון קריאת ההלל בראשי חודשים ובחולו של מועד של פסח – אין מברכין עליו. וכן כל דבר שישתפק לך אם טעון ברכה אם לאו, עושין אותו בלא ברכה. ולעולם ייזהר אדם מברכה שאינה צריכה [ראה ברכות א, טו] "כל המברך ברכה שאינה צריכה, הרי זה נושא שם שמיים לשוא; והרי הוא כנשבע לשוא, ואסור לענות אחריו אמין", וירבה בברכות הצריכות [ולכתחילה יכול להתכוין לברך על פרי זה, ומברך עליו תחילה וסוף, וחוזר ומברך על אותו המין תחילה וסוף]¹⁷; וכן דויד אומר "בכל יום, אברכך" (תהלים קמה, ב)

(ברכות, יא, יח ויז) *
¹⁸ מחשבה. הטעם מוזכר בתלמוד ערכין י, א. והביטוי "מעשה ידי טובעין בים, ואתם אומרים שירה?!!" (סנהדרין לט, ב. וראה שם). – אינו עניין לכאן. ו"מעשה ידי" – הם בני ישראל. "טובעין" – עומדין לטבוע. "ואתם" – מלאכי השרת. "אומרים שירה" – כבכל יום. וראה מאמרו של מו"ר הרב ד"ר אליהו זיינר, ירבו שנותיו, בחוברת "ענייני פסח בהלכה ובהגות" (תשנ"א).

פרק קיג לקיד, קיד לקטו²⁰, קטז לקיז וקיו לקיח. וראה בביאור הלכה יג. אבל באמצע הפרק, לא יפסיק – השווה בקרית שמע. וימים שקוראין בהן בדילוג, אפילו באמצע הפרק, פוסק.

אופן קריאת ההלל (י-טו)

י כל יום שגומרין בו את ההלל, מברך לפניו; ומקום שנהגו לברך אחריו, מברך. ביצד מברך: יהללך ה' אלהינו כל מעשיך, וחסדיך וצדיקים עושי רצונך, וכל עמך בית ישראל, ברנה יודו לשמך – פי אתה ה', לך טוב להודות ולשמך נעים לזמר, ומעולם ועד עולם, אתה האל. ברוך אתה ה', המלך המושב המפאר, חי וקים, תמיד מלך לעולם ועד.

ח"ה: מקום, לברך.

י פשוט. ראה הערות ²¹ ב

ט כל היום פשר לקריאת ההלל. והקורא את ההלל למפרע, לא יצא; קרא ושהה, וחזר וקרא – אף על פי ששהה כדי לגמר את פלו, יצא. ימים שגומרין בהן את ההלל, יש לו להפסיק בין פרק לפרק; אבל באמצע הפרק, לא יפסיק. וימים שקוראין בהן בדילוג, אפילו באמצע הפרק, פוסק.

ח"ה: והקורא, למפרע, אף על פי, יש, פרק-לפרק-הפרק, אפילו.

ט כל היום – היום הוא מעלות השחר עד לצאת הכוכבים (וראה נספח שעות היממה). כשר לקריאת ההלל. והקורא את ההלל למפרע (לאחור) שלא כסדר, מהפסוקים המאוחרים למוקדמים. לא יצא; קרא ושהה, וחזר וקרא – אף על פי ששהה כדי לגמור את כולו, יצא. ימים שגומרין בהן את ההלל, יש לו – יכול להפסיק בין פרק לפרק – להשיב שלום ולתת שלום¹⁹. בין פרק לפרק בין

¹⁹הפסקה בהלל - ולא יותר חמור מקרית שמע שבה הדין: "היה קורא [קרית שמע וברכותיה] ופגע [פגש] באחרים, או פגעו בו – אם היה בין פרק לפרק [ראה שם הגדרתם] – פוסק ומתחיל ושואל בשלום מי שהוא חייב בכבודו, כגון שפגע באביו או רבו, או מי שהוא גדול ממנו בחכמה; ומשיב שלום, לכל אדם שנתן לו שלום. היה קורא באמצע הפרק – אינו פוסק ומתחיל לשאול אלא בשלום מי שהוא מתיירא ממנו, כגון מלך או אנס וכיוצא בהן; אבל מי שהוא חייב בכבודו, כגון אביו או רבו – אם נתן לו שלום תחילה, פוסק ומשיב לו שלום. ולא יפסיק אלא לשאול מפני היראה, ולהשיב מפני הכבוד" (קרית שמע ב, טו-טז מ). אך לענין לענות לקדיש ולקדושה ולענות אמן לברכה, נראה בדעת רבנו לא רק שאינו חייב לענות משום "העוסק במצוה פטור מן המצוה" (אישות ט, ב), אלא אף אינו רשאי לענות ואסור לענות, ואף להפסיק ולשתוק ולשמעו אינו רשאי מ, משום "אין מעבירין על המצוות", כלומר "אסור לו לאדם להניח מצוה, ולעבור ממנה למצוה אחרת – אלא מצוה שתבוא לידו של אדם בתחילה, בה הוא מתעסק" (תפילין ד, ה, מ). מארי: "וברור נראה כי לדעת רבנו העוסק במצוה פטור מן המצוה בשעה שהוא עוסק במצוה שבידו אבל אם יש לפניו מצוה שאם יתחיל בה תגרום לו ביטול מצוה שעדיין לא חל ולא הגיע זמנה, אין זה בגדר העוסק במצוה פטור מן המצוה, כיון שטרם הגיע זמן חלותה אף שהיא צפויה. ודלא כפירוש רש"י... ומתשובת רבנו נראה ברור שאם שכח להניח תפילין, או להתעטף בציצית וזכר בתוך קרית שמע, אינו רשאי להניח בין הפרקים אף בלי לברך שהרי הוא מעביר על המצוות, ובוודאי שאינו רשאי לברך... עוד כתב רבנו תפילה י, טז בדין הנכנס לבית הכנסת ומצא ציבור מתפלל, והתחיל להתפלל מתוך הנחה שיפסיק לסיים עד שלא יגיע שליח ציבור לקדושה, ולא הספיק, דבר שנחלקו בו ראשונים אם יענה, או רק ישתוק וישמע. שם פסק רבנו: " ואם התחיל להתפלל קודם שליח ציבור, והגיע שליח ציבור לקדושה-לא יפסיק, ולא יענה קדושה עימה; וכן לא יענה אמן יהא שמה רבה מברך, והוא באמצע התפילה, ואין צריך לומר, בשאר ברכות". הרי ברור שכונתו באומר לא יפסיק – לא יפסיק וישתוק וישמע, ואף שאינו אומר כלום. ואין צריך לומר שלא יענה קדושה ולא אמן יהא שמה רבא. וטעמו ברור – אף שהמפרשים התעלמו ממנו – משום שהעוסק במצוה פטור מן המצוה, לא שנה אם עוסק במצוה קלה או חמורה... ושונה שאילת שלום והשבת שלום בתוך קרית שמע, ובין

פרקיה, כל דבר כדונו, שמותר, משום שגדול כבוד הבריות שדוחה לא תעשה שבתורה (ברכות יט, ב) [ראה כלאים י, כה-כו (כט)]...

²⁰מסורת. מארי על חלוקת ספר תהילים ל 147- מזמורים, וכך הוא גם בכתר ארם צובא ועליו אומר רבנו "וספר שסמכנו עליו בדברים אלו, הוא הספר הידוע במצריים, שהוא כולל ארבעה ועשרים ספרים, שהיה בירושלים מכמה שנים להגיה ממנו הספרים; ועליו, היו הכול סומכין, לפי שהגיהו בן אשר ודיקדק בו שנים הרבה, והגיהו פעמים רבות כמו שהעתיקו. ועליו, סמכתי בספר תורה שכתבתי כהלכותי" (ספר תורה ח, ה) וראה גם ביד"פ מסורות נוספות. מארי: "מניין מזמורי תהילים קמ"ז, כך הוא בכל כתיב היד העתיקים שלנו, וכך הוא בנוסחת רס"ג כי "אשרי" [פרק א] ו"למה רגשו" [פרק ב] הם מזמור אחד. "למנצח לדוד להזכיר" [פרק ע] "בך ה' חסיתי" [פרק עא] הם מזמור אחד. מזמור קטו "לא לנו" אינו ראש פרק אלא מן "בצאת ישראל" עד "אהבתי" – מזמור אחד, וכך כתב רבנו בהלכה יג ש"בצאת ישראל" ראש פרק וראש פרק הבא אחריו הוא "אהבתי". וכן מנהיגו שאין כופלים לא לנו. ובכך נשאר מזמורת תהילים קמ"ז ולא ק"י כבדפוסים... וכבר העירוני חמץ ומצה ח, ה, שענין "לא לנו" אם הוא ראש פרק או לא תלוי במסורת עתיקות ובשיטות בית שמאי ובית הלל, שלבית הלל הוא ראש פרק שהרי אנו קוראים את ההלל בליל הפסח לפני הסעודה עד "חלמיש למעינו מים" ומתחילים אחר הסעודה "לא לנו" ולא יתכן שיפסיקו בית הלל באמצע פרק... ואנו בהגדה עושים כבית הלל, אבל במסורת חלוקת התהילים מקובלים כבית שמאי.

²¹הגדרת צדיק וחסיד. על הגדרת חסיד, וההבדל בינו לחכם: "כל אדם שדעותיו כולם דעות בינוניות ממוצעות, נקרא חכם. ומי שהוא מדקדק על עצמו ביותר ויתרחק מדעה בינונית מעט לצד זה או לצד זה, נקרא חסיד" (דעות א, ח, יד-טז). וצדיקים – על הגדרת צדיק: "ישאין שם צדיק גמור אלא בעל חכמה שעושה מצוות

אלו ויודעו" (איסורי ביאה יד, ג) (ג)

יג וכן בְּשֶׁהִקְרָא *מְגִיעַ* לְרֹאשׁ כָּל פֶּרֶק*
 וּפְרָק*, הֵן חוֹזְרִין וְאוֹמְרִין מִה שֶׁאָמַר.
 כִּי עֵד: בְּשֶׁהוּא *אוֹמֵר* "בְּצֵאת יִשְׂרָאֵל
 מִמִּצְרַיִם", כָּל הָעַם חוֹזְרִין וְאוֹמְרִין
 "בְּצֵאת יִשְׂרָאֵל מִמִּצְרַיִם; וְהִקְרָא *
 אוֹמֵר "בֵּית יַעֲקֹב מֵעַם לוֹעֵז", וְכָל הָעַם
 עוֹנִין "הִלְלוּהָ"; עַד שֶׁיֹּאמֵר "אֶהְבֵּתִי כִּי
 יִשְׁמַע ה' אֶת קוֹלִי תַחֲנוּנָיִ", וְכָל הָעַם
 חוֹזְרִין וְאוֹמְרִין "אֶהְבֵּתִי כִּי יִשְׁמַע ה' אֶת
 קוֹלִי תַחֲנוּנָיִ". וְכֵן בְּשֶׁיֹּאמֵר הַקּוֹרֵא *
 "הִלְלוּ אֶת ה' כָּל גּוֹיִם", כָּל הָעַם חוֹזְרִין
 וְאוֹמְרִין "הִלְלוּ אֶת ה' כָּל גּוֹיִם".

ח"ה: בְּשֶׁהִקְרָא-וְהִקְרָא-הַקּוֹרֵא, מִנְעֵה, פֶּרֶק-וּפְרָק, הוּא
 בְּשֶׁהוּא.

יג וכן כשיאמר הקורא הללו את ה' כל גוים,
 כל העם חוזרין ואומרים הללו את ה' כל גוים -
 ואומר ראש פרק הנשאר "הודו לה' כי טוב כי לעולם
 חסדו".

יד הַקּוֹרֵא *אוֹמֵר* "אֲנִי ה' הוֹשִׁיעָה נָא",
 וְהֵן עוֹנִין אַחֲרָיו "אֲנִי ה' הוֹשִׁיעָה נָא" -
 אַף עַל פִּי *שְׂאִינוּ* רֹאשׁ פֶּרֶק*. הוּא
 אוֹמֵר "אֲנִי ה' הַצְּלִיחָה נָא", וְהֵן עוֹנִין
 "אֲנִי ה' הַצְּלִיחָה נָא"; הוּא אוֹמֵר "בְּרוּךְ
 הַבָּא", וְכָל הָעַם אוֹמְרִים "בְּשֵׁם ה'". וְאִם
 הָיָה הַמְּקַרֵּא *אֶת הַהִלָּל קֶטֶן, או עֶבֶד,
 או אִשָּׁה - עוֹנָה אַחֲרֵיהֶם מִה שֶׁהֵן *
 אוֹמְרִין, מְלָה מְלָה בְּכָל הַהִלָּל.

ח"ה: הַקּוֹרֵא, וְהוּא-שֶׁקוּ, אַף עַל פִּי, שְׂאִינוּ, פֶּרֶק, הַמְּקַרֵּא, נָא.

יד הקורא אומר אנא ה' הושיעה נא, והן עונים
 אחריו אנא ה' הושיעה נא - אף על פי שאינו
 ראש פרק. הוא אומר אנא ה' הצליחה נא, והן
 עונים אנא ה' הצליחה נא; הוא אומר ברוך הבא,
 וכל העם אומרים בשם ה'. ואם היה המקרא את
 ההלל קטן, או עבד, או אישה - אשה ועבד פטורין
 לגמרי ואין בהם חיוב אפילו מדרבנן. ולכן אינו
 יכולים להוציא מי שחייב. ואומנם קטן חייב מחכמים
 מדין חינוך, אך בהלל אין עונין אלא הללויה ולא
 חל כאן דין "כל העונה אמן אחר המברך, הרי זה
 כמברך - והוא, שיהיה המברך חייב באותה ברכה"
 (ברכות א"א וראה ה"טו מ') - עונה אחריהם מה שהן
 אומרים, מילה מילה בכל ההלל.

יא יש מקומות שנהגו לכפל מ"אודך, כי
 עניתני" (תהלים קיח, כא) עד סוף
 ההלל, כופלין כל דבר ודבר שתי
 פעמים. ומקום שנהגו לכפל*, יכפל*;
 ומקום שנהגו שלא לכפל*, אין כופלין.

ח"ה: ומקום, לכפל-יכפל.

יא יש מקומות שנהגו לכפול מ"אודך, כי עניתני"
 (תהלים קיח, כא) עד סוף ההלל, כופלין כל דבר
 ודבר שתי פעמים. ומקום שנהגו לכפול, יכפול;
 ומקום שנהגו שלא לכפול - ומנהג רבנו היה שאין
 כופלין מאודך ומטה, שאם לא כן לא היה זקוק
 לכתוב בהמשך בהלכה יד: "הקורא אומר אנא ה'
 הושיעה נא, והן עונים אחריו אנא ה' הושיעה נא" וכך
 בהצליחה נא, כי כבר החלו לכפול כל דבר מאודך
 ולמטה'. אין כופלין - יחיד הקורא את ההלל בימים
 שגומרים בהם את ההלל אינו כופל כלל בשום מקום
 בכל ההלל, ולא נרמז זה בדברי רבנו מ.

יב מנהג קריאת ההלל בימי חכמים
 הראשונים, כך היה: אחר שמברך
 הגדול שמקרא* את ההלל, מתחיל
 ואומר הללויה, וכל העם עונים הללויה;
 וחוזר ואומר הללו עבדי ה', וכל העם
 עונים הללויה; וחוזר ואומר הללו את שם
 ה', וכל העם עונים הללויה; וחוזר ואומר
 יהי שם ה' מברך מעתה ועד עולם, וכל
 העם עונים הללויה. וכן על כל דבר, עד
 שנמצאו עונים בכל ההלל, הללויה מאה
 ושלוש ועשרים פעמים - סימן להם,
 שנותיו של* אהרן.

ח"ה: שמקרא, שלאחריו.

יב מנהג קריאת ההלל בימי חכמים הראשונים,
 כך היה: אחר שמברך הגדול - בסוף הלכה יד
 מובא לגבי "קטן או עבד או אשה". שמקרא את
 ההלל, מתחיל ואומר הללו יה, וכל העם עונים
 הללו יה; וחוזר ואומר הללו עבדי ה', וכל העם
 עונים הללו יה; וחוזר ואומר הללו את שם ה', וכל
 העם עונים הללו יה; וחוזר ואומר יהי שם ה'
 מבורך מעתה ועד עולם, וכל העם עונים הללו
 יה. וכן על כל דבר, עד שנמצאו עונים בכל
 ההלל, הללו יה מאה ושלוש ועשרים פעמים -
 סימן להם, שנותיו של אהרן - "ואהרון בן שלוש
 ועשרים ומאת שנה, במותו בהר ההר" (במדבר לג, לט).

טו זה הוא המנהג הראשון – הקדום. ובו ראוי לילך. אבל בזמנים אלו, ראיתי בכל המקומות, מנהגות משונות – מנהגים שונים¹⁰. בקריאתו ובעניית העם, ואין אחד מהם דומה לאחר.

טו זה הוא המנהג הראשון, ובו ראוי לילך; אבל בזמנים אלו, ראיתי בכל המקומות, מנהגות משונות בקריאתו ובעניית העם, ואין אחד מהם דומה לאחר*.

וראיתי להביא כאן דיני תפילה המיוחדים לחנוכה. מוסיפים על הניסים בתפילה: "בחנוכה ופורים, מוסיפין בהודיה על הניסים; שבת שחלה להיות בחנוכה ופורים, מזכיר

ח"ה: לילך, לאחר.

על הניסים במוסף, כמו שמזכיר בשאר תפילות" (תפלה ב, טו, יג). "מי שלא הזכיר על הניסים בחנוכה ופורים... אינו חוזר ומתפלל: אחד יחיד ואחד ציבור" (תפלה יד). ומוסיפין על הניסים בברכת המזון: "בחנוכה ופורים, מוסיף באמצע ברכת הארץ [הברכה השניה בברכת המזון] על הניסים, כדרך שמוסיף בתפילה... וכן ראש חודש טבת שחל להיות בשבת, מזכיר על הניסים בברכת הארץ, ורצה והחליצנו ויעלה ויבוא בנחמה" (ברכות ב, י). "בחנוכה ופורים, שכח ולא הזכיר העניין בברכת המזון – אינו חוזר" (שם, יג). ובכל יום בחנוכה קוראים בתורה (תפלה יב, ב): "כמה הן הקוראין – בשבת בשחרית, קוראין שבעה... אין פוחתין ממניין זה, אבל מוסיפין עליהן. בראשי חודשים... קוראין ארבעה; בשבת... במנחה, ובשני ובחמישי שבכל שבוע ובחנוכה ופורים בשחרית, ובימי התעניות בשחרית ובמנחה, קוראין שלושה: אין פוחתין ממניין זה, ואין מוסיפין עליו" (תפלה יב, טז). "בחנוכה – ביום ראשון, קורין מברכת כוהנים עד סוף קרבן המקריב ביום הראשון [במדבר ו, כב - ז, יז]; וביום שני, קורין קרבן נשיא שהקריב בשני [שם, יח-כג]; וכן עד יום השמיני, קורין מיום השמיני עד סוף כל הקרבנות [שם, ז, נד-פט], עד סוף הסדר (סוף פרשת נשא ^ט). ומפטירין בשבת של חנוכה, בנרות זכריה (זכריה ב, א-כג); ואם היו שתי שבתות, מפטירין בשבת ראשונה בנרות זכריה, ובשנייה בנרות שלמה [מלכים א ז, א-יא]. והקורא בעניין חנוכה, הוא שמפטיר בנביא" (תפלה יג, ז). "ראש חודש טבת שחל להיות בשבת, מוציאין שלושה ספרים – הראשון, קוראין בו סדר היום; והשני, קוראין בו עניין ראש חודש; והשלישי, קוראין בו עניין חנוכה. חל להיות באמצע השבת, שלושה קורין בעניין ראש חודש, והרביעי קורא עניין חנוכה" (תפלה יג, כד).

הלכות חנוכה פרק ד: הדלקת נר חנוכה

(א-ד)

א כְּמָה נֵרוֹת הוּא מְדַלֵּק בְּחִנּוּכָה -
מִצְוַתָּהּ שֶׁיְהִי כָּל בַּיִת וּבַיִת מְדַלֵּק נֵר
אֶחָד, בֵּין שְׁהִיו אַנְשֵׁי הַבַּיִת מְרַבִּין, בֵּין
שֶׁלֹּא הָיָה בוֹ אֶלֶּא אָדָם אֶחָד. וְהַמְהַדֵּר
אֶת הַמִּצְוָה, מְדַלֵּק נֵרוֹת כְּמַנְיָן* אַנְשֵׁי
הַבַּיִת, נֵר לְכָל אֶחָד וְאֶחָד, בֵּין אַנְשִׁים בֵּין
נָשִׁים. וְהַמְהַדֵּר יוֹתֵר עַל זֶה וְעוֹשֶׂה מִצְוָה
מִן הַמְּבַחֵר, מְדַלֵּק נֵר לְכָל אֶחָד וְאֶחָד
בְּלִילָה הָרֵאשׁוֹן, וּמוֹסִיף וְהוֹלֵךְ בְּכָל
לִילָה וְלִילָה, אֶחָד.

ח"ה: הלכות, אלא, כמנין.

א כמה נרות הוא מדליק בחנוכה - מצותה
שהיה כל בית ובית מדליק נר אחד - בכל יום
מימות חנוכה, וזהו עיקר המצוה. בין שהיו אנשי
הבית מרובין, בין שלא היה בו אלא אדם אחד.
והמהדר - המקיים בהידור את המצוה. מדליק
נרות כמניין אנשי הבית, נר לכל אחד ואחד, בין
אנשים בין נשים. והמהדר יותר על זה ועושה
מצוה מן המבחר, מדליק נר לכל אחד ואחד
בלילה הראשון, ומוסיף והולך בכל לילה ולילה,
אחד. הן בהידור ("מהדר את המצוה") והן בהידור
של הידור ("מהדר יותר על זה") כתב רבנו "מדליק"
ולא "מדליקין" כמו במקור ההלכה בתלמוד, משמע
שלא נקרא הידור והידור של הידור אלא כעיקר
המצוה - מה עיקר המצוה על ידי גדול, אף הידור על
ידי גדול²³.

ב בַּיִצָּד: הָרֵי שְׁהִיו אַנְשֵׁי הַבַּיִת עֹשְׂרָה -
בְּלִילָה הָרֵאשׁוֹן, מְדַלֵּק עֹשְׂרָה נֵרוֹת;
וּבְלִיל שְׁנִי, עֹשְׂרִים; וּבְלִיל שְׁלִישִׁי,
שְׁלֹשִׁים; עַד שֶׁנִּמְצָא מְדַלֵּק בְּלִיל שְׁמִינִי,
שְׁמוֹנִים.

ג מְנַהֵג פְּשוֹט בְּכָל עֲרִינוֹ בְּסִפְרָד, שֶׁיְהִיו
כָּל אַנְשֵׁי הַבַּיִת מְדַלִּיקִין נֵר אֶחָד בְּלִילָה
הָרֵאשׁוֹן, וּמוֹסִיפִין וְהוֹלְכִין נֵר בְּכָל לִילָה
וְלִילָה, עַד שֶׁנִּמְצָא מְדַלֵּק בְּלִיל שְׁמִינִי
שְׁמוֹנָה* נֵרוֹת - בֵּין שְׁהִיו אַנְשֵׁי הַבַּיִת
מְרַבִּים, בֵּין שֶׁהָיָה אָדָם אֶחָד.

ח"ה: וייג: שמונה.

ג מנהג פשוט - שהתפשט והפך נפוץ בארצות המזרח
ובתימן. בכל ערינו בספרד. שהיו כל אנשי
הבית מדליקין- כאן "מדליקין" אין משמעותו כל
אחד. נר אחד בלילה הראשון, ומוסיפין והולכין

נר בכל לילה ולילה, עד שנמצא מדליק בליל
שמיני שמונה נרות. בין שהיו אנשי הבית
מרובים, בין שהיה אדם אחד. ואומנם אין זה
באופן ההידור כבהלכה א, אך אינו מנהג טעות כיון
שמחזין מספיק נר אחד לכל הבית בכל יום מימי
החנוכה.

ד נֵר שֵׁישׁ לוֹ שְׁנֵי פִּיּוֹת*, עוֹלָה לְשְׁנֵי בְּנֵי
אָדָם. מִלֵּא* קְעֵרָה שְׁמֹן וְהַקִּיפָה פְּתִילוֹת
- אִם כְּפָה עָלֶיהָ כְּלִי, כָּל פְּתִילָה וּפְתִילָה
נְחֹשֶׁבֶת כְּנֵר אֶחָד; לֹא כְּפָה עָלֶיהָ כְּלִי -
נְעִשִׂית כְּמְדוּרָה*, וְאִפְלוּ* כְּנֵר אֶחָד אֵינָה
נְחֹשֶׁבֶת.

ח"ה: פיות, מלא, כמדורה, ואפלו.

ד בלשון משנה, נר הוא הכלי בו שמים שמן ופתילות.
לנר היה גם מיפתח או נקב קטן שנקרא פייה שבהם
הכניסו פתילות. היום נקבעה המילה החדשה
"חנוכיה" שבה שמונה קנים (הקנה התשיעי לשמש,
ולפי רבנו אין שמש חלק מהחנוכיה, ראה הלכה ח),
בכל קנה (מקביל לפייה) שמים נר שעווה, או שבכל
קנה יש כוסית בה שמים שמן ופתילה. נר שיש לו
שני פיות, עולה יכול לשמש לצורך מצות חנוכה
לשני בני אדם - לכל משפחה נר, כעיקר הדין. כגון
שתי משפחות הגרים בחדרים נפרדים בדירה אחת או
בדירות נפרדות בבניין אחד, אלא שהכניסה לכולם
מרשות הרבים אחת, והרי צריך להדליק בפתח
החיצוני הפונה לרשות הרבים (הלכה ז) מ. אפשרויות
אחרות למשל הם לכל אדם נר, כמהדרין. או לשני
דיירים באותה דירה, שאינם מתפרנסים ביחד וכל
אחד צריך להדליק. מילא קערה שמן והקיפה
פתילות - אם כפה עליה כלי - כיסה אותה
במכסה לפני ההדלקה, כך שכל פתיל נראה בנפרד.
כל פתילה ופתילה נחשבת כנר אחד - מעיקר הדין
אפשר להדליק בכוסיות שמן מופרדות אחת מרעותה,
מבלי חיבור ביניהם. אך המנהג כידוע להדליק
בחנוכיה העשויה כמקשה אחת, וכמעשים בכל יום²⁴.
וחנוכיה עגולה שיש בה היכר לכל נר - כשרה. לא
כפה עליה כלי - נעשית כמדורה - כבר לפני
ההדלקה נחשבת כמדורה שעציה ערוכים להצתה מ,
שהאש תבער ותלהט את כל הפתילות, ולא יצא ידי
חובתו. ואפילו כנר אחד אינה נחשבת.

זמן ומקום (ה-ח)

יתר. עבר זמן זה, אינו מדליק - אפילו בלא ברכה אינו רשאי. שאולי ימשך להדליק כך, או הרואים אותו אם היה מן הראויים ללמוד ממעשיהם. ואם יברך תהיה זו ברכה לבטלה ועובר על "לא תשא" ואין עונים אחריו אמר. ובערב שבת - מקדימים מעט ומשתדלים להדליק בסוף הזמן (זמן כניסת שבת הוא טרם הסתרות השמש מעינינו) והוא שלא יגעו באיסור שבת. ואפשר להדליק אף לאחר נר שבת (ראה מ שבת ה,ד), שאין הדלקת הנרות עושה קבלת שבת (ראה מ שבת כט,יא), שנה שבת אין מניעה להקדימו. וצריך לשים בו שמן לכ 40 דקות. וכך במוצאי שבת מעיקר התקנה לאחר מעט, ומדליק מיד לאחר צאת הכוכבים (או מיד לאחר ההבדלה)¹⁰. וצריך ליתן שמן בנר, כדי שתהיה דולקת והולכת, עד שתכלה רגל מן השוק; הדליקה וכבתה, אינו זקוק להדליקה פעם אחרת. נשארה דולקת אחר שכלתה רגל מן השוק - אם רצה לכבותה או לסלקה, עושה - ויתרת השמן מותרת לכל צרכי חול, אף אם כבה תוך זמנו.

ו כל השמנים וכל הפתילות, בשרות לנר חנוכה, ואף על פי שאין השמנים נמשכים אחר הפתילה, ואין האור נתלית יפה באותן הפתילות. ואפלו בלילי שבת שבתוך ימי חנוכה, מתר להדליק בשמנים ופתילות שאסור להדליק בהן נר שבת, לפי שאסור להשתמש לנר חנוכה, בין בשבת בין בחול; ואפלו לבדק מעות, או למנותן לאורה - אסור.

ח"ה: ואף על פי שאין, ואפלו, לבדוק.

ו כל השמנים²³ וכל הפתילות, כשרות לנר חנוכה, ואף על פי שאין השמנים נמשכים אחר הפתילה שאין השמנים עולים ונספגים בפתילה. ואין האור נתלית יפה באותן הפתילות אלא מסכסכת בו, קופצת מצד לצד. ואפילו בלילי שבת שבתוך ימי חנוכה, מותר להדליק בשמנים ופתילות שאסור להדליק בהן נר שבת "זמפני מה אין מדליקין בפתילות שאין האור נתלית בהן, ולא בשמנים שאין נמשכים אחר הפתילה - גזירה, שמא יהיה אור הנר אפל, ויטה אותה, בשעה שישתמש לאורה [ויתחייב במלאכת הבערה]" (שבת ה,ח) ויש עוד טעמים "שמא ינחנו ויצאו...", "שמא יקח ממנו..." (ראה שם, י). לפי שאסור להשתמש לנר חנוכה, בין בשבת בין בחול ולכן מותר להדליק משאר שמנים, שאין מצוותה למאור אלא להודיע הנס. ואפילו לבדוק

²³הלכה. השלם: "ומי שאין לו שמן חולין להדליק נר חנוכה--מדליק שמן שריפה [=שמן תרומה שנטמא], שלא ברשות כוהן" (תרומות, יא, יז [יח]). ומותר להדליק אף בשמן שביעית. מארי בתשובה בע"פ, הובאה בספר "משנת השמיטה", סימן ד, הערה ח.

ה אין מדליקין נרות חנוכה קדם שתשקע החמה, אלא עם שקיעתה - לא מאחרין, ולא מקדימין. שכח או הזיד ולא הדליק עם שקיעת החמה, מדליק והולך עד שתכלה רגל מן השוק; וכמה הוא זמן זה, כמו חצי שעה או יותר. עבר זמן זה, אינו מדליק. וצריך לתן שמן בנר, כדי שתהיה דולקת והולכת, עד שתכלה רגל מן השוק; הדליקה וכבתה, אינו זקוק להדליקה פעם אחרת. נשארה דולקת אחר שכלתה רגל מן השוק - אם רצה לכבותה או לסלקה, עושה.

ח"ה: אלא, זמן, אינו, ליתן.

ה אין מדליקין נרות חנוכה קודם שתשקע החמה אלא עם שקיעתה - כלומר בזמן הסתרות השמש מעין רואים. לא מאחרין ולא מקדימין - הטעם ברור ופשוט כיון שחובה להדליקו בחוץ, הרי לפני השקיעה אינו ניכר ואינו נראה שהרי "נר בצהרים אינו מועיל". ואם ידליקנה לאחר צאת הכוכבים אינו היכר שמשום חנוכה מדליקו, כי באותה שעה כל אדם מדליק גם בחוץ בכל ימות השנה, ויאמרו שגם היום לצרכו מדליק. ולפיכך קבעו חכמים זמן הדלקתו עם שקיעת החמה (בערך בשעה 16:40), ולא לאחר שקיעתה, שבאותה שעה אין צורך לנר בחוץ כיון שעדיין אור בהיר, ומצד שני כבר רואים את הנר כי כבר נסתרה השמש לגמרי, ובכך הוא הפרסום. ולפיכך נפסקה הלכה ש"הדלקה היא המצוה, לא ההנחה" (הלכה ט), כי בעת זו בתוך הבית פנימה כבר שלטה החשיכה, ודרך בני אדם להדליק לצרכיהם, ויאמר לצרכו הדליק בתוך ביתו וכשיצא לצרכו- הוציאו עימו והניחו כאן. וכאשר חשכה ויצאו כוכבי הלילה- נשלם נגמר ונחסל זמן ההדלקה. שכח או הזיד ולא הדליק עם שקיעת החמה, מדליק והולך - כלומר יכול בדיעבד להדליק במשך הזמן עד שתכלה רגל מן השוק - זמן בו נסתיים המסחר בשוק²². וזהו סוף זמן הדלקה²⁰. וכמה הוא זמן זה, כמו חצי שעה או

²² מציאאות. מארי: "כך אמרו [במסכת שבת] כא,ב בפירוש "עד שתכלה רגל מן השוק - עד דכליא רגלא דתרמודאיי". ומונח זה אינו מושג של פרסומי ניסא כפי שחשבו בו רבים לדעת רבנו, אלא מושג של זמן וכך אמרו במנחות...ועוד היתכן שרי יוחנן יתלה פרסומי ניסא באותם פלחים התרמודאיים. אלא פשוט שזה מושג של זמן. ואנו הכרנו מצב כזה, היו הפלחים והבדווים העניים מביאים חבילי עצים למכירה, ועם תחילת השקיעה כלומר כשרק נסתרה החמה ממהרים למכור בכל מחיר שיוצע להם ומסתלקים. כך שעם צאת הכוכבים כבר כלתה רגל מן השוק. ולפיכך הגדיר רבנו מושג זה היטב... "עבר זמן זה אינו מדליק", והוי כההיא דלא מצא אתרוג [לארבעת המינים בסוכות] - לא יביא לא פריש [חבוש] ולא רימון...".

מעות, או למנותן לאורה—אסור - אפילו שזהו תשמיש קל שאינו דורש עיון, הריהו ביזוי המצוה.²⁴

ז נר חנוכה, מצוה להניחו על פתח ביתו מבחוץ, בטפח הסמוך לפתח, על שמאל הנכנס לבית - כדי שתהיה מזוזה מימין, ונר חנוכה משמאל; ואם היה דר בעליה, מניחו בחלון הסמוכה לרשות הרבים. ונר חנוכה שהניחו למעלה מעשרים אמה - לא עשה כלום, לפי שאינו נכר.*.

ח"ה: שאינו נכר.

ז נר חנוכה, מצוה להניחו על פתח ביתו מבחוץ - וצריך לוודא שלא תזיק²⁵, ואין לדעת רבנו היתר להדליק נרות חנוכה בבית הכנסת וכיוצא בו בברכה, שלא התקינו חכמים אלא בפתחי הבתים (משנה תורה המבואר). **בטפח** - כשמונה ס"מ (ראה נספח מידות ושיעורין). **הסמוך לפתח, על שמאל הנכנס לבית - כדי שתהיה מזוזה מימין, ונר חנוכה משמאל** - כדי שיהא מוקף במצוות. ומצוה זו היא רק לכתחילה, ואם אי אפשר אינה הכרחית (ראה דוגמא הלכה ג) **מ**; **ואם היה דר בעליה** - לא בקומת קרקע. ולא חלקו חכמים בין אם העליה למעלה מעשרים או בתוך עשרים **מ**, נראה ברור שאפילו היה דר למעלה מעשרים מניחו בחלון הסמוכה לרשות הרבים בין יחא היכר בין לא יחיה. **ונר חנוכה שהניחו** - שלא בדירה, למעלה מעשרים אמה - אמה היא כחמישים ס"מ. **לא עשה כלום** - לא קיים את המצוה. **לפי שאינו ניכר** - ונר חנוכה הרי הוא "כדי להודיע הנס" (הלכה יב).

ח בימי הספנה, מניח* נר חנוכה בתוך ביתו מבפנים; ואפלו* הניחו על שלחנו, דיו. וצריך להיות בתוך הבית נר אחר, להשתמש לאורו. ואם היתה שם מדורה, אינו* צריך נר אחר; ואם אדם חשוב הוא שאין* דרכו להשתמש למדורה, צריך נר אחר.

ח"ה: מניח, ואפלו, אינו, שאין.

ח בימי הסכנה - בימי רדיפת יהודים, שהחנוכיה מסגירה את יושבי הבית שהם יהודים. מניח נר חנוכה בתוך ביתו מבפנים; ואפילו הניחו על שולחנו, דיו. וצריך להיות בתוך הבית נר אחר - או מקור אור אחר. **להשתמש לאורו** - לפי שאסור להשתמש לאור חנוכה (למעלה, הלכה ו) ונר זה נקרא היום "שמש". ואינו חייב להיות חלק מהחנוכיה, ומודלק בשעת הסכנה, כשהחנוכיה בתוך הבית.²⁶ **ואם היתה שם מדורה** - ואם בבית יש אור גדול, אינו צריך נר אחר; ואם אדם חשוב הוא שאין דרכו להשתמש למדורה, צריך נר אחר.

החייב (ט-יא)

ט נר חנוכה שהדליקו חרש, שוטה, וקטן, או גוי - לא עשה כלום: עד שידליקו מי שהוא* חייב בהדלקה. הדליקו מבפנים, והוציאו דלוק והניחו על פתח ביתו - לא עשה כלום: עד שידליקנו במקומו. אחז הנר בידו ועמד, לא עשה כלום, שהרואה אומר, לצרכו הוא עומד. עשית שהיתה דולקת כל היום פלו, למוצאי שבת מכבה, ומברך, ומדליקה - שהדלקה היא המצוה, לא ההנחה. ומתיר להדליק נר חנוכה, מנר חנוכה אחר.

ח"ה: שהוא.

ט נר חנוכה שהדליקו חירש - חירש וחירשת האמורים בכל מקום - הן האילמים שאין שומעין, ואין מדברים; אבל מי שמדבר ואינו שומע, או שומע ואינו מדבר - הרי הוא ככל אדם (אישות בכו). **שוטה** - שאינו שלם בדעתו. **וקטן** - הפכו של גדול, והגדרת גדול: זכר בן שלוש עשרה ויום אחד ומעלה, או נקבה בת שנים עשרה שנים ויום אחד ומעלה; ושהביאו שתי שערות למטה במקומות הראויים לשיער (ראה אישות ב בפרשי ההגדרה). **או גוי** - גוי, שוטה, חרש וקטן פטורים מהתורה כל המצוות. **לא עשה כלום: עד שידליקו מי שהוא חייב בהדלקה.** הדליקו מבפנים, והוציאו דלוק והניחו על פתח ביתו - לא עשה כלום: עד שידליקנו במקומו - ראה הטעם בביאור הלכה ה. אחז הנר בידו ועמד, לא עשה כלום, שהרואה אומר, לצרכו הוא עומד. עשית - פנס

²⁴ כבוד המצוות וכבוד התורה - וכמו במצוות כסיו בעפר דם שחיטת חיה ועוף: "וכשמכסה, לא יכסה ברגלו, אלא בידו, או בסכין או בכלי - כדי שלא ינהוג מנהג ביזיון במצוות, והיו בזויות עליו: שאין הכבוד לעצמן של מצוות - אלא למי שציווה בהן ברוך הוא, והצילנו מלמשש בחושך, וערך אותם נר ליישר המעשים, ואור להורות נתיבות היושר; וכן הוא אומר "נר לרגלי, דברך; ואור, לנתיבותי" (תהילים קיט, קה) "שחיטה די, יאטו). ועוד: "...המכבד את התורה, גופו מכובד על הבריות. ואין כבוד התורה, אלא לעשות על פי חוקיה ומשפטיה" (סנהדרין כד, יו).

²⁵ נזק נר חנוכה - "גמל שהוא טעון פשתן, ועובר ברשות הרבים, ונכנס פשתנו לתוך החנות, ודלקה בנרו של חנווני [=בעל החנות], והדליק את כל הבירה [=הבניין] - בעל הגמל חייב, מפני שהרבה במשאוי: בין שעמדה בהמה, בין שלא עמדה. הניח החנווני נרו מבחוץ - החנווני חייב אף בדמי פשתן, מפני שהניח נרו מבחוץ: ואפילו נר חנוכה, היה לו לישוב ולשמור" (נזק

חשיבות המצווה (יב-יד)

יב מצות נר חנוכה, מצוה חביבה* היא עד מאד; וצריך אדם להזהר בה, כדי להודיע* הנס, ולהוסיף בשבת* האל והודיה לו, על הנסים שעשה: אפלו* אין לו מה יאכל אלא* מן הצדקה – שואל, או מוכר פסותו; ולוקח שמן ונרות, ומדליק.

ח"ה: חביבה, להודיע, בשבת, אפלו, אלא.

יב מצות נר חנוכה, מצוה חביבה היא עד מאד; וצריך אדם להזהר בה, ולהוסיף בשבת האל והודיה לו, על הנסים שעשה. אפלו אין לו מה יאכל אלא מן הצדקה—שואל כסף. או מוכר כסותו – בגדו. ולוקח – וקונה. שמן ונרות כולל נר למאור (שמש) (י"ד), ומדליק – כלומר הואיל והוא נזקק לצדקה בכל מקרה, ישאל גם עבור שמן לנר חנוכה, וכן מוכר את כסותו שהרי כיוון שהגיע לגבאי צדקה "מכסין אותו לפי כבודו מיד ואין בודקים אחריו" (מתנות עניים ז, ו) (יד"פ).

יג הרי שאין* לו אלא* פרוטה אחת, ולפניו קדוש היום והדלקת נר חנוכה – מקדים שמן להדליק נר חנוכה, על היין לקדוש היום: הואיל ושניהם מדברי סופרים, מוטב להקדים נר חנוכה שיש בו זכרון הנס.

ח"ה: שאין, אלא.

יג הרי שאין לו אלא פרוטה אחת, ולפניו יש רק אפשרות אחת, לקנות יין לקידוש היום או לקנות נר להדלקת נר חנוכה. קידוש שבת הינה מצוה מהתורה, אך הקידוש על היין (או על הפת בליל שבת) – מצוותו מחכמים (ראה שבת כט, ו). – מקדים שמן להדליק נר חנוכה, על היין לקידוש היום: הואיל ושניהם מדברי סופרים, מוטב להקדים נר חנוכה שיש בו זכרון הנס.

למאור. שהייתה דולקת כל היום כולו, למוצאי שבת מכבה, ומברך, ומדליקה – שההדלקה היא המצוה, לא ההנחה – ולכן בהדלקה הכל צריך להיות כנדרש: מקום, כמות שמן, זמן הדלקה והמדליק החייב. ומותר להדליק נר חנוכה, מנר חנוכה אחר – כיוון שר של מצווה הוא אין כאן בזיון מצווה (ראה ביאור הלכה ו) וכיוון שהדלקה היא המצוה²⁶, וללא הרחקתו לבית אחר.

י חצר שיש* לה שני פתחים בשתי רוחות, צריכה שני נרות, שלא יאמרו העוברים ברוח זו, לא הניח* נר חנוכה; אבל אם היו ברוח אחת, מדליק באחד מהן.

ח"ה: שיש, הניח.

י חצר שיש לה שני פתחים בשתי רוחות – בשני כוונים שונים. צריכה שני נרות, שלא יאמרו העוברים ברוח זו, לא הניח נר חנוכה; אבל אם היו ברוח אחת, מדליק באחד מהן. יא אורח שמדליקין עליו בתוך ביתו, אינו* צריך להדליק עליו במקום שנתארח בו; אין לו בית להדליק עליו בו – צריך להדליק במקום שנתארח* בו, ומשתתף עמהן בשמן. ואם היה לו בית בפני עצמו – אף על פי* שמדליקין עליו בתוך ביתו – צריך להדליק בבית שהוא* בו, מפני העוברין.

ח"ה: אינו, שנתארח, אף על פי, שהוא.

יא אורח – מי ששוהה בבית שאיננו ביתו בזמן ההדלקה. שמדליקין עליו בתוך ביתו, אינו צריך להדליק עליו במקום שנתארח בו – וכך גם אם בעל הבית אינו בביתו בזמן ההדלקה, אשתו או בנו הגדול ידליקו ובלבד שידליקו בזמן²⁷. אין לו בית להדליק עליו בו – צריך להדליק במקום שנתארח בו, ומשתתף עימהן בשמן. ואם היה לו בית בפני עצמו – אם מארחיו נתנו לו דירת לאירוח. אף על פי שמדליקין עליו בתוך ביתו – צריך להדליק בבית שהוא בו, מפני העוברין – "שלא יאמרו העוברים ברוח זו לא הניח נר חנוכה" (הלכה

²⁶ קדמת).

²⁶ והחייבים בהדלקה – מכאן לבחורים הדרים בישיבה ובחדריה, אך עדיין סמוכים על שולחן הוריהם וכל מחסורם עליהם – נראה שפטורים מנר חנוכה, ואם ירצו ידליקו בלי ברכה, וזה כשהם דרים עם אחרים החייבים להדליק, אבל כשהם בפני עצמם נראה שחייבים להדליק מפני מראית העין²⁷. וחיללים שיש להם חדר מיוחד בבסיס חייבים להדליק²⁸ (הועתק משו"ת מארי לרועי בן זריהם, ותופיע בשו"ת שעתיד לראות אור עיי הרב אברהם חמאמי). וכל אלו

המדליקים מפני החשד (הלכות י-יא) – דיים בנר אחד כל יום כעיקר הדין²⁹, ואינם זקוקים לנרות נוספים להידור (כבהלכות א-ג).

סיכום ותוספת: ימי חנוכה הם ימי שמחה והלל. השלמה לשמחה ולהודאה היא בתוספת הודאת על הניסים (ראה סדר התפילה בסוף אהבה, סעיף כה) הנאמרת בתפילה (ראה הלכות תפילה, ב, טו ו י, יד) ובברכת המזון (ראה הלכות ברכות, ב, ו והלכה ג). בכל יום קוראים בתורה (ראה הלכות תפלה, פרק יב, והלכה טז. פרק יג, והלכה כד).

בְּרִיךְ רַחֲמָנָא דְסִיעֵן. נְגַמֵר סִפְרֵי שְׁלִישֵׁי, בְּעֻזַּת שְׁדֵי. וּמְנִין פְּרָקִים שֶׁל סִפְרֵי זֶה, שְׁבַעַה וְתִשְׁעִים: הַלְכוֹת שַׁבָּת, שְׁלִשִׁים פְּרָקִים; הַלְכוֹת עִירוּבֵינִי, שְׁמוֹנֶה פְּרָקִים; הַלְכוֹת שְׁבִיתַת עֲשׂוּר, שְׁלֹשָׁה פְּרָקִים; הַלְכוֹת שְׁבִיתַת יוֹם טוֹב, שְׁמוֹנֶה פְּרָקִים; הַלְכוֹת חֲמִיץ וּמִצָּה, שְׁמוֹנֶה פְּרָקִים; הַלְכוֹת שׁוֹפָר וְסִפָּה וְלוּלָב, שְׁמוֹנֶה פְּרָקִים; הַלְכוֹת שְׁקָלִים, אַרְבָּעָה פְּרָקִים; הַלְכוֹת קִדּוּשׁ הַחֲדָשׁ, תִּשְׁעָה עָשָׂר פְּרָקִים; הַלְכוֹת תַּעֲנִיּוֹת, חֲמִשָּׁה פְּרָקִים; הַלְכוֹת מְגִלָּה וְחֲנֻכָּה, אַרְבָּעָה פְּרָקִים.

ח"ה: רחמנא, דסיען, הלכות, ולולב, תעניות.

יָד הָיָה לְפָנָיו נֵר בֵּיתוֹ וְנֵר חֲנֻכָּה, אוֹ נֵר בֵּיתוֹ וְקִדּוּשׁ הַיּוֹם – נֵר בֵּיתוֹ קִדְּם*, מְשׁוּם* שְׁלוֹם בֵּיתוֹ: שְׁהָרִי הַשֶּׁם נִמְחַק, לַעֲשׂוֹת שְׁלוֹם בֵּין אִישׁ לְאִשְׁתּוֹ. גְּדוּל הַשְּׁלוֹם, שְׁפָל הַתּוֹרָה נִתְּנָה לַעֲשׂוֹת שְׁלוֹם בְּעוֹלָם, שְׁנַאֲמַר "דְּרַכֵּיהָ דְרַכֵּי – נֵעֵם וְכָל-נִתְּיבוֹתֶיהָ שְׁלוֹם" (משלי ג, יז).

ח"ה: קדס, משום.

יָד הָיָה לְפָנָיו נֵר בֵּיתוֹ – נֵר חֲנֻכָּה, אוֹ נֵר בֵּיתוֹ וְקִדּוּשׁ הַיּוֹם – נֵר בֵּיתוֹ קוֹדֵם יוֹצֵא סִסְדֵר הַחֲשִׁיבוֹת הוּא נֵר בֵּיתוֹ שֵׁשׁ בּו עוֹנֵג שַׁבַּת וְשִׁלּוּם בֵּית, נֵר חֲנֻכָּה שֵׁשׁ בּו פִּרְסוּם הַנֶּסֶךְ, יֵינן לְקִדּוּשׁ. סִיכּוּם וְחֶלֶק מְדוּגְמָאוֹת (א) אִם אֵינן לּו כֶּסֶף אֶלֶּא לְאוּכַל – יִקְנֶה אוּכַל (פְּשׁוּט). (ב) יֵשׁ לּו אוּכַל, אֲדָךְ לֹא פֶת וְלֹא יֵינן – יִקְנֶה נֵר שַׁבַּת, אִף אִם יִקָּר מִנֵּר חֲנֻכָּה וְיֵינן בִּיחַד ם, וְיִאכַל לֵלֵא קִדּוּשׁ (שַׁבַּת הָא, מִן כְּטוּ מִן). (ג) יֵשׁ לּו פֶת – יִקְנֶה נֵר שַׁבַּת, יִקְדֵשׁ עַל הַפֶּת בְּלִיל שַׁבַּת וּבְבוֹקֵר שַׁבַּת – יִאכַל לֵלֵא קִדּוּשׁ, שְׁאִינּוּ יוֹכֵל לְקַדֵּשׁ בְּבוֹקֵר אֶלֶּא עַל הַיֵּינן (שַׁבַּת כְּטוּ, יוּ מִן). (ד) נִשְׂאֵר לּו עוֹד – יִקְנֶה נֵר חֲנֻכָּה ם. (ה) נִשְׂאֵר עוֹד – יִקְנֶה יֵינן לְקִדּוּשׁ. מְשׁוּם שְׁלוֹם בֵּיתוֹ – וּמְשׁוּם "שׁוּזָה בְּכֻלָּל עוֹנֵג שַׁבַּת" (שַׁבַּת הָא, וּמְשׁוּם "וְיִהְיֶה נֵר דְּלוֹק, וְשׁוֹלַחַן עֲרוּךְ, וּמִיטָה מוֹצֵעֵת – שְׁכָל אֶלּו לְכַבּוֹד שַׁבַּת הָיָה" (שֶׁם לָהּ). שְׁהָרִי הַשֶּׁם נִמְחַק – הַשֶּׁם הַמְּפּוֹרֵשׁ כִּמוֹ כָּל הַשְּׁמוֹת הַקִּדּוּשִׁים שֶׁנִּקְרָא בְּהֶם הַקְּבִיָּה שֶׁאֶסּוֹר לְמוֹחֲקוֹ²⁷, מִלְּבַד כְּדִי לַעֲשׂוֹת שְׁלוֹם בֵּין אִישׁ לְאִשְׁתּוֹ – שֶׁם הִי הַמְּפּוֹרֵשׁ, הַנִּכְתָּב יוֹד הָא וְאוֹ הָא, נִמְחָה בְּתַהֲלִיךְ בְּדִיקַת הַסּוּטָה²⁸, הָאִשָּׁה הַחֲשׂוּדָה שֶׁבְּגָדָה בְּבַעֲלָהּ. גְּדוּל הַשְּׁלוֹם, שְׁכָל הַתּוֹרָה נִתְּנָה לַעֲשׂוֹת שְׁלוֹם בְּעוֹלָם, שְׁנַאֲמַר "דְּרַכֵּיהָ, דְּרַכֵּי נוֹעֵם; וְכָל נִתְּיבוֹתֶיהָ, שְׁלוֹם" (משלי

²⁹ ג'יז).

²⁷ "כל המאבד שם מן השמות הקדושים הטהורים שנקרא בהם הקדוש ברוך הוא, לוקה מן התורה... ושבעה שמות הם – השם הנכתב יוד הא ואו הא והוא השם המפורש, או הנכתב אלף דלת נון יוד, וא-ל, וא-לוה, וא-לוהים, וא-היה, וש-די, וצ-באות. כל המוחק אפילו אות אחת משבעה שמות אלו, לוקה" (סודי התורה

²⁸ א-ב).

לשון. סוטה נכתב בכתבי יד רבנו "שוטה" בשין שמאלית, כלשון התורה (במדבר ה, יב). מחיקת שם ה' מתוארת כך: "ואחר כך מביא מגילה של עור טהור, כמו ספר תורה, וכותב עליה בלשון הקודש בדיו... כותב כל הדברים שהשביע אותה בהם, אות באות ומילה במילה, וכותב את השם ככתבו... ואחר כך מביא כלי חרס... ונותן לתוכו חצי לוג מים... ולוקח עפר מקרקע המשכן, ונותנו על פני המים... ומוחק לתוכן המגילה, לשמה; וימחוק יפה יפה, עד שלא יישאר במגילה רושם הניכר" (שוטה ג, ח-ח-י).

²⁹ ודבר זה הזכיר גם בהלכות שבת, לאדם היחיד "אשר יעשה אותם האדם וחי בהם" (ויקרא יח, ה), ולא שימות בהם. הא למדת, שאין משפטי התורה נקמה בעולם, אלא רחמים וחסד ושלוש בעולם" (שבת ב, ג). אם כי, נראה שכאן משמעו רחבה יותר, שהרי "לעשות

שלוש בעולם" היא הכנה לימות המשיח: "ייראה מפשוטן של דברי הנביאים, שבתחילת ימות המשיח... יעמוד נביא לישראל ליישר ישראל ולהכין ליבם... ואינו בא... אלא לשום שלום בעולם [ומבאר מהו השלום], שנאמר "והשיב [לקב"ה] לב אבות על [=עם] בנים" (מלאכי ג, כד) (מלכים ב, ג). ובימים אלו של ימות המשיח, תחזור מלכות ישראל, כמבואר: "אמרו חכמים, אין בין העולם הזה לימות המשיח, אלא שיעבוד מלכויות בלבד" (מלכים יב, א-ב). ומטרתה של מלכות: "להרים דת האמת, ולמלאות העולם צדק, ולשבור זרוע הרשעים, ולהילחם מלחמות ה' " (מלכים ד, ט). וחזון ימים אלו: "ומפני זה התאוו כל ישראל נביאיהם וחכמיהם ימות המלך המשיח, כדי שינוחו ממלכות הרשעה שאינה מנחת להן לישראל לעסוק בתורה ובמצוות כהוגן, וימצאו להם מרגוע וירבו בחכמה, כדי שיוזכו לחיי העולם הבא" (תשובה ט, חוב"ג). אם כך, בדברים שפתח רבנו "וחזרה מלכות לישראל", מסיים ומבהיר יעדו של מלכות המשיח. ונוכה למלך המשיח "מהרה ייגלה" (לשון רבנו בפרה אדומה ג'יב).

¹ **מנהג תימן**. מארי: "ומנהגינו בראש חודש ושאר ימי הפסח חוץ מיום ראשון לקרוא בדילוג בלא ברכה לא בתחילה ולא בסוף, ויחיד אינו קורא כלל".
² **מנהג תימן**. מארי: "וכך הוא גם מנהגנו. וקורין אותו כל הקהל ביחד בקול אחד ובנעימה אחת, ואין כופלים ראשי פרקים. עד 'אודך כי עניתי' ומשם עד סוף ההלל שלח הציבור ואמר כל משפט, והציבור כופלין אותו, חוץ מן 'ברוך הבא', שהציבור עונין 'בשם ה'".
³ **מנהג תימן**. וכך הוא מנהג תימן לברך אחרי ההלל בימים שגומרין בהן את ההלל.

⁴ **מנהג תימן**. מארי: "ואנחנו מנהגינו...שכופלין מאודך ומטה...וברור אם כן כי חלוקת ההלל במנהג רבנו שונה מחלוקתו אצלנו". ועפ"י מנהג רבנו ממשיכים לענות הללויה עד הסוף.

⁵ **מנהג**. מארי: "איזה מנהג שנוהגים העם [בקרית ההלל] אין לפקפק בו ולא למחות, הגם שדרכי להקפיד מאוד על אלו אשר חדשים מקרוב באו לשנות שום נוסח בתפלה [לשון הנודע ביהודה בתשובותיו, או"ח קמז, יז]."

⁶ **מנהג**. מארי: "ומה שנוהגים מקצת עדות שמכניס מה שנקרא 'חנוכה' לכל ילד וילד, נער ונערה שמדליקין בהם הקטנים, אין זה הדור כלל, אך מנהג נאה הוא מדין תנוד". נראה שהכוונה "נאה" לאותם עדות, כיון שילדיו שלמארי לא הדליקו בביתו.

⁷ **מנהג תימן**. מארי על המנהג הפשוט: "וכך הוא גם מנהגינו". והגדול מדליק לכולם. ובהליכות תימן [עמ' 63, מהדורת תשס"ב] כתב: "נוהגים להדליק בלילה הראשון את הנר השמאלי האחרון, ובלילה השני מתחילים ההדלקה מן הנר החדש, וכן בכל לילה עד האחרון ונמצא שההדלקה היא דרך ימין".

⁸ ראה מאמרו של הר"י אהרן קאפח בגליון "לקראת השבת", תשנ"ח גליון 7 (267) – חקר הלכה ומנהג: "מבנה סדר נרות החנוכה". המאמר בהרחבתו עתיד לראות אור בקרוב.

⁹ **מנהג תימן והלכה**. מארי: "מנהגינו היה בתימן להתפלל מנחה בציבור, ויוצאין ומדליקין וחורין לתפילת ערבית וללמוד תורה כנהוג, קצרו של דבר צריך להזהר בהדלקה כתקנת חכמים ובבד שלא יקדים ולא יאחר". ועל שאלה [משו"ת רועי בן זריהם. השאלה משוחזרת]: בבית הכנסת שלנו יש זקנים שקשה להם לצאת להדליק נרות חנוכה לאחר מנחה ושוב לחזור לתפילת ערבית, הדבר גורם לטורח ציבור. האם ניתן להדליק את הנרות לאחר תפילת ערבית? תשובת מארי: "טורח ציבור אינו יכול לגרום הדלקת חנוכה לאחר זמנה. אך אחרי מנחה או אחרי ערבית – אם דלקה בזמנה כמשי' הרמב"ם – אין בכך כלום".

¹⁰ **מנהג תימן**. מארי: "וכך במוצאי שבת מעיקר התקנה לאחר מעט. ומנהגינו להבדיל מיד עם צאת השבת ואחר כך מיד להדליק נר חנוכה". [ונראה שכדאי להדליק נר חנוכה לפני, שהרי היא מצוה עוברת. הארת הרב אליקים צדוק].

¹¹ **מנהג תימן**. מארי: "ובתימן נהגו להניח את החנוכה מימין, לפי שהדליקו בכניסה לבית מבפנים, אבל היו שם חלונות לרחוב, כך שכל העובר ברחוב רואה את אור החנוכה, והסבה שלא הניחו בחוץ כי הגויים היו גונבים את החנוכה. ואם ניחו החנוכה משמאל תכבה בפתחת הדלת וסגירתה מחמת הרוח ומשם הדלת ובשאר ימות השנה אין בכניסה אור".

¹² הארת הרב אליקים צדוק שליט"א.
¹³ ר"ח בשבת כב, ב. "וללא הרחקתו" – המארי הובא ביד"פ.

¹⁴ מתוך סידור "שיח ירושלים".

¹⁵ תלמוד כתובות ג, ב, ושבת כג, א ורש"י.
¹⁶ מו"ר הרב ד"ר אליהו זייני, ירבו שנותיו, בספרו "עץ ארז" העתיד לראות אור בקרוב.
¹⁷ אוצר הגאונים שבת (התשובות ס"י סז, עמ' 23). הובא ביד"פ.

¹⁸ **השקפה**. להארות מעטות על שינוי מנהגו של עולם: אף שהוא אפשרי – ראה מו"ר ב, כה: "דע, כי עם חידוש העולם יהיו כל הניסים אפשריים". וראה פיהמ"ש אבות ה, ה. מו"ר ב, ב, בהערה 73 על שינוי מנהגו של עולם לאחר ששת ימי בראשית. ואף **שיש ניסים כפשוטם**, "אין אנו מאמינים למופתים כמו שהאמננו [במעמד הר סיני בכל הדורות] למשה רבנו, ואין אמיתתם שווה בעינינו" (אגרת תימן, עמ' לח) ולא נועדו הניסים להשתתף האמונה, "שהמאמיני על פי האותות--יש בליבו דופי, שאפשר שיעשה האות בלט וכישוף. אלא כל האותות [הניסים] שעשה [משה רבנו] במדבר – לפי הצורך עשאן. לא להביא ראיה על הנבואה" (יסודי התורה ח, א). ואין שינוי מנהגו של עולם דרישת אימנה לנביא שיבוא (ראה שם י, א) ואין להאמין לנביא מתוך ניסים שיעשה (ראה שם י, א). ואין שינוי מטבע העולם אף לא בימות המשיח: "אל יעלה על הלב שבימות המשיח, ייבטל דבר מנהגו של עולם, או יהיה שם חידוש במעשה בראשית; אלא עולם כמנהגו הולך...". (מלכים יב, א). **ואף בית הבחירה – לא בנס ומן השמים ירד הבניין, אלא רק השכינה** תרד מן השמים בבנין שיוקם (הארת מו"ר אליהו רחמים זייני, ירבו שנותיו). ראה בניין בית המקדש: בית הבחירה א, ח-י.

¹⁹ **הלכה**. על טבילת כלים כותב מארי שאין מברכים (במאכלות אסורות יז, ו, אות ז) אע"פ שמצווה זו הריהי ודאי של דבריהם, וטעמו "שחיובה קל וקלוש מאוד...שהרי אפשר להפקיעה בכל מיני דרכים... לפי שאינה מטומאה ולא מגיעול אלא להפקיע מרשות גוי, ולא נזכרה לה ברכה בדברי הרמב"ם, לא על הטבילה ולא על טבילת כלים. וכך מסורת מסורה לנו מאבותינו נוחי נפש מדור דור, שאין לברך על טבילה זו כלל" (כתב"ב, 556).

²⁰ **הלכה**. מארי: "כלומר שהיה בידי החכמים והנביאים שתקנו את המגילה אמות מידה ידועים וקבועים אמתי לומר אותו ההלל, וכיוון שחז"ל הקפידו והחמירו שלא לומר אותו ההלל שלא במקומו ושלא בזמנו כדלקמן, לפיכך לא מלאם ליבם לתקן אמירת אותו ההלל. אלא ניסחו וחיברו הלל משלהם לאומרו היום, וזוהי המגילה...וכך לדורות אם מי שהוא יראה לו שנגאל ממוות לחיים ומשעבוד לגאולה וכיוצא – אין שום מניעה שיתחבר נוסח כעין מגילת אסתר וייאמר כשירה, ואם תרצה אמור כהלל, כי חז"ל החמירו מאוד באמירת ההלל הידוע בכל עת מצוא וכמו שאמרו בשבת קי"ב, "הקורא הלל בכל יום הרי זה מתרף ומגדף" ואין אנו יודעים טעמי חז"ל בחומר זה... בכל אופן מה שאין אנו יודעים טעמי חז"ל אינו מגרע מאומה מחומר דבריהם... מעתה כל דור ציבור וקהל הקובעים זמן חג ומועד רשאים לתקן לחבר שיר חדש על הגאולה ועל התמורה, וצריכים לנהוג זהירות בחומרי חז"ל קדושי עליון". ואף שאיני כדאי, ואחרי הס"ר, אין דבריו ברורים לי שהרי שם מדובר על היחיד ולא על הציבור, ועוד ההדגשה היא "בכל יום" (ויתכן שרק משום בכל יום, הביא רבנו בסוף הלכות ברכות דין: "ולעולם ייזהר אדם מברכה שאינה צריכה, וירבה בברכות הצריכות; וכן דויד אומר: 'בכל יום, אברכך' (תהילים קמ"ב), ולא סיים רבנו את סוף הפסוק 'אהללה שמך'"). ובדבריו במגילה א, א אות ב: "...ומכל מקום למדנו מדברי הידי אליהו שאין ביי"ד או חכמים רשאים להתקין מועדים חגים וזמנים אלא עי"פ נביאים" גם דבר זה אינו מובן לי, שהרי חנוכה אינו עי"פ נביאים. ודברי מארי מכוונים כלפי הלל ביום העצמאות וביום ירושלים. ובתשובה בע"פ אמר מארי כי הנמצא במקום בו אומרים הלל – יש לומר איתם, אך אין עונים אמן. ונראה למו"ר הרב אליהו זייני כי הלל ביום העצמאות וביום ירושלים, אינה מדין מנהג (שאין מברכים עליו) אלא מדין תקנה והודאה **על מציאות חדשה** (וטובה גדולה מא-לוהי אבותינו, אף אם עדיין חלקינו לא מתוקן בכל הודו), **שאינו למסורת הפסיקה עפ"י רבנו ולמנהגי עדות בגולה התייחסות אל מאורע כדוגמתו, משום שהמציאות לא היתה קיימת** מזמן חורבן הבית וחיבור תלמוד (בשונה **מדין שמתחדש על מציאות קיימת**), והרי אף ברכת הדלקת הנר – נתקנה לאחר התלמוד בזמן הגאונים (ראה שבת ה, א אות ז). ועל דברי גאונים כותב רבנו: "וכן אם למד אחד מן הגאונים שדרך המשפט כך הוא, ונתבאר לבית דין אחר שעמד אחריו שאין זה דרך המשפט הכתוב בתלמוד--אין שומעין לראשון, אלא למי שהדעת נוטה לדבריו, בין ראשון, בין אחרון. ודברים הללו, בדינים וגזירות ותקנות ומנהגות שנתחדשו אחר חיבור התלמוד. אבל כל הדברים שבתלמוד הבהלי, חייבין כל ישראל ללכת בהם" (הקדמה למשנה תורה, לב-לג).